

УДК 93/94+929

<https://doi.org/10.22378/2410-0765.2024-14-2.75-85>

Sadri Maksudî'nin Çalışmalarında Ceditçi Prensipler

Alper Alp

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Ankara, Türkiye

Sadri Maksudî aile büyükleri ve öğrenim süreci bağlamında ceditçi bir çevrede yetişmiş, ceditçilik hareketinin hızla yükseldiği ve toplumsal taban bulduğu sıralarda toplumsal bir önde olarak sivirmeye başlamıştır. Medrese tahsili ile başladığı öğrenim aşamalarında ağabeyi Hadi Maksudî'nin refakatinde yaklaşık bir yıl İsmail Gaspıralı'nın yanında bulunmuş, Kazan'da Rus-Tatar öğretmen okulunda okuduktan sonra, Fransa yolunu tutmuştur. Genç bir aydın olarak Kazan'a döndüğünde İsmail Gaspıralı gibi mektep medrese sistemini, Rus eğitim sistemini ve Fransız yükseköğretimini bilen bir donanım ve tecrübeye sahiptir. Kısa süre sonra siyasi faaliyetlere dâhil olmuş ve iki dönem Duma'da milletvekili olarak bulunmuştur. Makalemizde Sadri Maksudî'nin toplumsal meseleleri ele almaya başladığı, elinden geldiğince eserleri ile katkı vermeye çalıştığı bu ilk yıllarını ceditçilik prensipler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerimize Milli Roman «Maişet» ve «İngiltereye Seyahat» adlı kitapları ile «Yıldız» gazetesinde halka siyaset kavramlarını öğretmek üzere yazdığı yazılardan bazıları temel teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ceditçilik, Rusya Müslümanları, Müslüman Fraksiyonu, Milli Roman Maişet

Giriş. Ceditçilik hareketinde öncelik temel eğitim seviyesinden başlayarak modern bir eğitim sistemi kurmaktı. Bu konuda kamuoyu desteğini sağlamak için basın ve yayın faaliyetlerinin özel bir önemi vardı. Modern bir toplum olma yolunda aydın zümresinin ve kadınların konumlarının özel önemi, toplumsal dayanışma ve topluma yönelik hedefler başlıca hassasiyet gösterilen konular olmuştur. İsmail Gaspıralı'nın önderliğinde bu prensipler etrafında birleşen bir muhit meydana gelmiştir. Sadri Maksudî de erken yaşlardan itibaren bu muhit içerisinde bulunmuştur. İlköğrenimine babasının nezaretinde doğduğu köy olan Taşsu'da başlamıştır [1, s.18]. Kazan'daki medrese tahsilinin başlangıcından itibaren ise ağabeyi Ahmet Hadi Maksudî'nin rehberliğinde ceditçi esaslar çerçevesinde bir öğrenim hayatı geçirmiştir. 1895/1896 öğretim yılında Hadi Maksudî ile birlikte Kırım'da bulunması önemli dönüm noktalarından biridir. İsmail Gaspıralı'nın maiyetinde Hadi Maksudî öğretmenlik yaparken, Sadri Maksudî de öğrenimini sürdürmüştür. Sadri Maksudî böylelikle hem ceditçi eğitim prensipleri ile hem İsmail Gaspıralı ile tanışmıştır [2, s.15–19]. Kazan'a döndükten sonra 1897–1901 yılları arasında

Tatar-Rus öğretmen okulunda okuyarak modern Rus eğitim sistemine de vakıf olmuştur [7, s.236]. Bu dönem aynı zamanda ceditçi bir dünya görüşü ile ilk eserlerini vermeye başladığı yıllardır. Maksudî, okul arkadaşlarına nispeten yaşça biraz daha büyük olması sebebiyle özellikle 3. Sınıfta ciddi felsefi ve bilimsel kitaplar okumaya ağırlık verdiğini, özellikle Jean Jack Russo'nun kitaplarını elinde düşürmediğini, Fransızca öğrenme arzusunun da bu eserler sayesinde uyandığını anlatmaktadır. Diğer yandan Rusya'daki Müslüman aydınlar arasında; «din ile bilimin uzlaşması mümkün müdür?» konusu hararetle tartışıldığı için fen bilimlerine de ilgi duyduğunu aktarmıştır. Kendisi de din ile bilimin çatışmadığını Rusça eserlerden istifade ederek ortaya koymak istemişti. Bu düşünce ile daha önce duyduğu Darwin'in doğal seçim teorisi hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak istemiş böylece Timiryazev'in bu konudaki kitabını incelemiştir. Sadri Maksudî, kitapta İslam itikadına aykırı bir husus görmediğini de belirtmektedir [3, s.87–92].

1902–1906 yılları arasında Fransa'da yüksek tahsilin tamamlayarak Kazan'a dönmüştür [14, s.6–7]. Artık ceditçi hareketin seçkin aydınları arasında yerini alabilecek bir donanımına sahip bir genç olarak Devlet Dumasına seçilmiş, görev yaptığı süre boyunca Rusya Müslümanları adına önemli konularda çalışmalar yürütmüştür.

A) Ders Kitabı Hazırlama Girişimi. Sadri Maksudî'nin ceditçi bir genç olarak ilk mütevazı katkısı jeoloji konusunda hazırladığı ve 1899 yılında yayınlanan «İlmü'l-arz» başlığıyla basılmış jeoloji hakkındaki bir kitapçıktır. Bu eser de dönemin kültürel ve sosyal değişim iklimine uygun olarak ortaya çıkmıştır. Hızla yayılan ve sayısı artan ceditçi mektepler için önemli bir ihtiyaç olarak yeni öğretim metotlarına uygun, yeni dersler için ders kitapları meselesi ortaya çıkmıştı. Bu ihtiyaç önemli oranda Rusça ve Osmanlı Türkçesinden çeviriler yoluyla karşılanmıştır. Her ne kadar Sadri Maksudî belirtmemiş olsa da kitabın kaynaklarının Rusça ve Türkçe ders kitapları olduğunu varsaymak mümkündür.

Kitabın önsözünde tabiat bilimleri kavramını açıkladıktan sonra jeolojinin bu sınıfta değerlendirilen yeryüzü tabakaları ve madenleri inceleyen bir bilim dalı olduğunu belirtmektedir. Yine önsözde verdiği bilgilere göre 29 sayfalık bir kitapçık değil 150 sayfalık daha büyük bir çalışma olarak planlanmıştır. Ancak baskı masraflarının artmasından endişe ederek kısa bir özetini yayınlamıştır. Kitabı kısaltmasındaki başka bir temel sebep Tatarca'nın o dönemde bilimsel terimler bakımından yeterli birikime sahip olmamasıdır [5, s.2].

Kitapta kısa ara başlıklar halinde jeoloji biliminin ortaya koyduğu bilgileri aktarmıştır. Yeryüzü hakkında geçmişteki düşünceler başlığı altında dünyanın şekli, evrendeki konumu ile ilgili en eski görüşleri ve bugünkü bilgilerin yolunu açan yaklaşımları özetlemiştir. Dünyanın şekli ve hareketleri, dünyanın büyüklüğü, yeryüzü tabakaları, yer kabuğu, fosiller, yeryüzünün şimdiki şekli, volkanlar ve onların kuvveti ile meydana gelen değişiklikler, yükselti ve

çökeltiler, Su kuvveti ile meydana gelen değişiklikler, dağlar, sıradağlar, Su kaynakları ve ırmaklar bu kitapçıkta yer alan diğer konu başlıklarıdır [5, s.35].

B) Ceditçi Bir Eser Olarak Maişet Romanı. Sadri Maksudi'nin kaleme aldığı «Мәғыйшәт» («Maişet») adlı roman, onun ceditçilik hareketine başlangıç aşamasında yaptığı mütevazı bir başka katkıdır. Tatar toplumunun geleneksel yapısı içerisinde aksaklıklar, toplumun elit kesimin oluşturan varlıklı kesim ile ulemanın yanlışları, eksikleri ortaya konulmakta ve eleştirilmektedir. Bu gidişi değiştirmek ve milletine hizmet etmek isteyen bir iradenin varlığı idealist bir genç olan Fatih'in karakteri üzerinden, onun düşünceleri ve bazı davranışları ile örneklendirilerek vurgulanmaktadır. Romanın ideal tipleri genç Fatih ve müstakbel eşi Rabia'dır.

Romanda tasvir edilen Halit Ağa, kadimci medreseleri destekleyen geleneksel toplum dokusunun temsilcisi bir tüccar tipidir. Eğitim öğretimin bir uzmanlık alanı olduğunun farkında olmayan, verdiği maddi desek sebebiyle medresedeki öğrenci kadrosundan, verilen derslere kadar her hususa müdahil olma hakkını kendisinde gören bir kişiliktir. Ticaretteki başarısı ve sahip olduğu zenginlik sebebiyle kendisini her konuya hâkim, her meselede yeterli gören bir insandır. Bu özgüveni sebebiyle ilmi konularda sık sık gülünç duruma da düşmektedir. Maksudi, Halit ağayı tanımlarken Tatarca'da zengin fakat cahil ve görgüsüz kimseler için kullanılan «Baygura» [12, s.111] kelimesine yer vermektedir. Kendisine danışmayan, yardım istemeyen gençlerden başarılı olanları çekemiyor, onları engellemek için gereken vasıtalara başvuruyordu. Ayrıca kadınlara düşkünlüğü de dikkatlerden kaçmıyordu. Bütün bu nitelikleri ile toplum hayatına çağın gereklerine göre katkı yapma bilgi, beceri ve donanımından uzak bir kişiliktir [6, s.2–11].

Halit ağanın altmış yaşını geçmesine rağmen 16–17 yaşında genç bir kızla evlenme teşebbüsü hikâyenin ana safhalarından biridir. Hüseyin ağa adlı bir tüccarın kızı olan Rabia'nın ailesine çöpçatan göndermesi ile konuya dahil edilmişlerdir. Bu kısımda Maksudî toplumdaki bazı gelenekleri sert biçimde eleştirmekten geri durmamıştır. Kızın kendisi ve annesi böyle bir evliliğe karşı olmasına rağmen babası kendisine kıyasla çok daha büyük servete sahip Halit Ağa ile kızını evlendirmeyi işlerini geliştirmek için bir fırsat olarak görmüş ve kızının yaşlı da olsa varlıklı bir insanla evlenmesine izin vermiştir. Gelenekler doğrultusunda babası uygun görüp razı olduktan sonra kızın rızasına bakılmamaktadır. Böylesi evlilikler dönemin Tatar toplumunda seyrek görülen bir durum da değildir. Bu sebeple Maksudî, ailenin toplum için önemini vurgulamış, sağlıklı bir aile yapısının genç fertler arasında yapılacak evliliklerle mümkün olabileceğini savunmuştur [6, s.12–22].

Bu aşamada, romanın esas karakteri Fatih okuyucuya tanıtılmaktadır. Fatih idealist bir gençtir. Milletine faydalı olmak hayatındaki en önemli amaçtır. Bütün toplumsal meselelere ve faaliyetlere bu bakış açısıyla yani aslında ceditçi bir tavırla yaklaşmaktadır. Örneğin Tatar gençlerinden batakhane benzeri eğlence yerlerine gidenleri kusurlu buluyor, buralarda vakit kaybetmek yerine

halkına faydalı, gerekli işlere kafa yormak gerektiği kanaatini ortaya koyuyor. Varlıklı ailelerin gençlerinin harekete geçip yetiştirme yurtları kurarak yetim çocukların iyi beslenip, eğitim almalarını sağlamayı ve toplumla uyumlu bireyler haline getirilmelerini bir öneri olarak sunmuştur. Halkının pek çok meselesi olduğunu bu meselelerden bazılarını anlayacak bilgi ve donanımına sahip olmadıklarını, bu sebeple onların görebildikleri eksiklikler üzerine yoğunlaşmayı doğru bulduğunu ifade ediyor.

Fatih çok terbiyeli, yaramaz fikirler taşımayan bir kişi olarak tasvir edilmiştir. Fatih'in böyle güzel özelliklerle yetişmesinde onunla en son ilgilenen halfe Kamil Efendi'nin büyük payı olduğu vurgulanmaktadır. Hikayede Fatih'in ona tesadüf etmemiş olsa bu kadar seçkin niteliklere sahip olamayacağı söylenirken bu yetersiz eğitim sistemi ve kurumlarının nadir de olsa faydalı sonuçlar çıkarabilen kişileri barındırdığı kanaatine gönderme yapılmaktadır. Kamil efendi zeki ve çalışkan bir talebe olduğu için İslam bilimlerinde iyi derecede malumat sahibi olduğu gibi kendi ilgisi doğrultusunda *Osmanlı lisanı* ve Rus edebiyatını anlayacak dereceye gelen böylelikle Rus, Osmanlı ve Arapça Mısır gazetelerini takip etme imkânına da sahip olduğu için dünya çapında güncel gelişmelerinden haberdar bir halfe olarak tanımlanmaktadır. Fatih'e dini bilimlerin yanı sıra coğrafya, tarih, hesap dersleri vermiştir ki bunlar o devirde ceditçi bir eğitimcinin taşıması gereken genel özelliklerdir [6, s.26–32]. Kamil Efendi'nin Fatih'i kötü alışkanlıklara yönelmesini engellemek ve onu toplum için faydalı işler yapmaya teşvik etmekte de katkısı olduğu anlatılarak eğitim sürecinin ceditçi hareket açısından içeriğinin ne olması gerektiği açıklanmış oluyordu.

Eğitim sürecinde öğretmenlerin rolünü Rabia'yı tanıtırken bir kez daha vurgularken Maksudî aynı zamanda kadınların eğitiminin toplum için önemini de hatırlatmış oluyordu. Rabia diğer Tatar kızları gibi üstadbike adı verilen bir kadının evinde öğrenim görüyordu. Bu öğretim tarzının kusuru eğitim içeriğinin tamamen üsadbikenin tahsiline, bilgi birikimine bağlı olmasıydı. Bu eğitimler arasında kendileri dahi okuma yazma bilmeyenler vardı. Ancak Rabia'nın üstadbikesi bir Hattat kızı olduğu için okuma yazma becerisi üst seviyede idi. Bu sayede Rabia da okuma yazmayı iyi öğrenmiştir [6, s.37–38].

Milletini seven, halkına bağlı bir genç olarak Fatih kendi halkı gibi yaşamak istemektedir. Bu sebeple eşinin de milletinin gelenek ve göreneklerini bilen, halkın okuduğu eserleri okuyan bir hanım olmasını istemektedir. Rabia'da bu özellikleri bulmuştur. Rabia, üstadbikesi Mahire sayesinde Elifba, Kesikbaş, Yarım Elma, Bakırgan, Yusuf ile Züleyha, Muhammediye gibi kitapları ders olarak okumuştur. Tahsile çok hevesli ve çalışkan bir kişilik olarak Rabia'nın iyi bir edip veya yazar olabilecekken sınırlı öğrenimi sebebiyle bu vasfı kazanamadığı anlatılırken Tatar kızlarının o dönemdeki genel durumu ve ortak kaderine işaret edilmektedir. Kız çocuklarının iyi eğitim alma imkânına kavuştukları takdirde şahsen çok daha nitelikli hale gelebilecekleri ve topluma bu sayede büyük katkılar yapabilecekleri düşüncesi işlenmiştir. Bununla birlikte geleneklerin esiri olan aileler sebebiyle o sıralarda binlerce kız çocuğu cüzi bir eğitim alma imkânı dahi bulamayıp cahil kalmakta idi. Bu kızların edebiyattan

aldığı hisse o dönemde evlerde okunan «Üç oğlu olan ihtiyar», «Evladı olmayan padişah» gibi hikâyeleri [6, s.39–50].

Fatih, meşakkatli bir süreçten ve mücadelelerden sonra Rabia ile evlenme muradına erişmiştir. Rabia'nın bilgi ve kültürünü genişletmeyi vazife edinmiştir. Dini, itikadî konularda belli bir bilgi düzeyine sahip olsa da Fatih ona İslam dininin ortaya çıkış sürecini, Hz. Muhammed'in sireti, İslam tarihindeki önemli şahısların hayatlarını, İslam dinine ve İslam ümmetine katkılarını öğretmeye çalışmıştır. Gazete okurken Rabia'nın dikkatini çeken konularda yönelttiği soruları da ayrıntılı ve özenli cevaplayarak yine onun bilgi ve kültürünü genişletmeye çalışıyordu. Yeni çıkan kitaplardan eşinin yararlanabileceği konuları içerenleri seçip almakta idi. Bütün bunlar ceditçilerin eğitim alanına ve özellikle kadınların eğitilmesine verdikleri önemin yansıtan davranışlardır. Rabia'nın da Osmanlı edebiyatını anlayacak derecede kendisini geliştirmesi Osmanlı gazete ve kitaplarını takip ederek buradan edindiği bilgileri çevresiyle paylaşması ceditçilerin toplumcu bakış açısını romana yansıtan önemli örneklerdir.

Roman, Fatih'in oğlu ile ilgili hedefleri ve onun doğumuyla sona ermektedir ki bu son kısmı da topluma ceditçi hareketin vermek istediği mesajlarla donatılmıştır. Fatih oğlunun terbiyesi, İslam ruhu ile yetişmiş, alim, dindar, hamiyetli, milli değerlere bağlı bir kişi olmasını istemektedir. Milletine, dinine; dili, faaliyeti ve malı ile faydalı olacak bir adam olmasını Allah'tan dilemektedir. Milletinin terakkisi için çalışan böylelikle dünyada güzel bir nam bırakan bir adam olması oğlu adına en büyük emelidir [6, s.74–78].

Sadri Maksudi, ceditçi esasta eğitim yapan mektep hayatından sonra, Tatar-Rus öğretmen okulunda edindiği bilgi ve donanım ile ceditçi hareketin güçlenmeye başladığı bir devrede sosyal konularda yaşanan değişimleri ele alan romanı ve ders kitabı mahiyetindeki çalışmasını yayımlayarak toplumsal süreçleri yakından takip etmiş olduğu gibi bu süreçlerde aktif rol oynayacağını çok erken yaşlardan itibaren göstermiştir.

C) İngiltere Seyahati Notları bağlamında Ceditçi Değerlendirmeleri. 1909 yılında İngiltere'ye Devlet Duması Temsilcileri heyetinin yaptığı resmi ziyarette Sadri Maksudi de bulunmuştur [3, s.4]. Bu gezide pek çok resmi ve hususi görüşmeler yapmıştır. Londra gezisinin beşinci gününde İngiltere'nin Eski Mısır Genel Temsilcisi Evelyn Baring'in evinde davet üzerine misafir olmuştur. Bu ziyarette ortaya konulan fikirler ceditçi prensipler açısından oldukça dikkate değerdir. Baring, Müslümanların vakit geçirmeden Avrupa medeniyetini kabul ve tatbik etmeleri gerektiğini aksi halde çok ağır problemlerle karşı karşıya kalacaklarını, İslam dini ile Avrupa medeniyetinin imtizaç edemeyeceğini söyleyenlere katılmadığını, İslam dünyasının içinde bulunduğu acziyetin cahillikten kaynaklandığını, bu yönü ile ortaçağ Avrupasına benzediklerini iler sürmüştür. Eğer, yok olmak ve çürümek istemiyorsa İslam dünyasının tez elden eğitime ağırlık vermesi ve ilerleme yoluna girmesi gerektiği kanaatini ortaya koymuştur [3, s.92–94].

Maksudi, öğrencilik yıllarında eserlerin okuduğu Dickens'ı Londra gezisi sırasında hatırına getirerek ahlak ve iyilik yönünü geliştirmek isteyenlerin mutlaka okuması gereken bir yazar olarak takdim etmiştir. Jean Jacques Rousseau, Tolstoy ve Victor Hugo'yu da bu tarz birer yazar olarak değerlendirmektedir.

Rusya Müslümanlarının hemen her vilayette kurmaya başladıkları hayır cemiyetlerinin toplumsal hayatta sahip olabileceği önemli konuma da İngiltere'den örnek vermiştir. Bu sıralarda, Londra'da fakir halkın sayısı azımsanmayacak kadar çok olsa da onların hayat koşullarını düzeltmek için çalışan yaklaşık 2 bin hayır cemiyeti bulunmaktaydı. Düşkünler evi, hastaneler, yetiştirme yurtları ve sair alanlarda faaliyet gösteren hayır cemiyetlerinin yıllık geliri 5 milyon sterlin idi. Her Pazar günü kiliselerde hayır cemiyetleri için toplanan para 40 bin sterlini bulmaktaydı. Ayrıca haftada bir gün hayır cemiyetine üye kadınlar tarafından yapılan bağış toplama faaliyetlerinde yaklaşık 15 bin sterlin toplanmaktaydı [3, s.108–110].

Sadri Maksudî, bulunduğu uluslararası toplantılar ve davetler sonrasında gözlemediği üzere Fransızca'nın uluslararası düzeyde en muteber dil olduğunu belirtmiş ve genç okurlarına Rusça dışında fırsat buldukları takdirde Fransızca öğrenmelerini tavsiye etmiştir [3, s.143].

D)Duma Milletvekili Olarak Ceditçi Tavrı. II. ve III. Duma'da, 1907–1912 yılları arasında Kazan Vilayeti temsilcisi olarak bulunduğu dönemde Müslüman Fraksiyonunun en etkili ve önde gelen üyelerinden biri olarak sivrilmıştır [13, s. 22–36]. «Йолдыз» («Yıldız») gazetesinde meşrutiyet rejimi, parlamento'nun görev ve yetkileri, çalışma usulleri, kanun görüşmeleri, siyasi partiler ve bunların programları, Müslüman fraksiyonunun çalışmaları hakkında geniş bilgiler vermiştir. Böylelikle hem Duma etrafında gelişen siyasi olaylar hakkında bilgi vermiş hem de kendi kamuoyun desteğini sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Duma'dan Mektup, Hesapname gibi başlıklarla yazdığı yazılar dikkate değerdir.

İlk makalelerinden birinde Meclisin oluşumu ve işleyişi anlatarak Rusya'daki Müslüman halkına temel ve genel bilgiler vermeyi amaçladığını görülebilir.

Maksudi: «Her memlekette meclis-i mebusan dört yüz beş yüz kadar azadan mürekkep büyük bir cemiyettir. Millet meclislerinde azanın daima çok olması iki esasa mebnidir. Biri memlekette mevcut bütün vilayetlerin, bütün milletlerin mecliste kendilerine mahsus bir vekil bulundurmamak istemeleridir. İkincisi bir yerde çeşitli menfaatleri birbirine giren adamlar, ne kadar çok bulunursa bütün memleket için bir orta menfaat, vasati hakikat bulunabileceği fikridir. Çok azalı meclisler meseleyi açmak, etraflıca izah etmek, orta hakikati ileriye götürmek nokta-yı nazarından fevkalade faydalıdır.

Lakin büyük meclislerde, dört beş yüz kişinin bir yere toplanıp ameli iş görmesi kolay değildir. Bir Meclis-i Mebusan için bütün heyet-i mecmuasıyla bir kanun layihası tertip etmek yahut verilen layihayı tafsiliyle incelemek

fevkalade güçtür. Binaenaleyh bu gibi ameli işleri görmek için meclis-i mebusanlar daima komisyonlar seçerler. Komisyon Fransızca bir kelimedir ki; teslim, emanet heyeti diye tercüme edilebilir. Millet meclisi her bir mühim meseleyi derinlemesine öğrenmek için o mesele hakkında bir nevi ihtisası olan kişilerden mürekkep bir komisyon seçer. Meclis-i mebusanlarda işin en ağır tarafları komisyonunda icra edilir. Bu sebeple bu sebeple komisyonlara muvafık kişilerin seçilmesi pek mühimdir. Komisyonlar seçilip, belirlenmedikçe meclis-i mebusan için iş görmek mümkün değildir». Şeklinde temel işleyiş aşamaları hakkında bilgi verdikten sonra Bakanlık divanını seçtikten sonra komisyon seçimlerine geçildiğini, komisyonlar arasında en önemlilerinin ise bütçe ve finans komisyonları olduğunu aktarmaktadır [4, s.2]. Bu üslubu ile siyasi parti tecrübesi hemen hemen hiç olmayan Tatar halkına bu alanda bir öğretmen tavrı ile temel prensipleri öğretme gayreti içinde olduğu söylenebilir.

Hesapname başlıklı makalelerinde ise öncelikle Müslüman milletvekillerinin Duma'da sergileyecekleri çalışma tarzının esaslarını ortaya koymuştur. Buna göre:

«1) Müslüman Fraksiyonu halinde teşkilatlanıp, bütün Müslüman Milletvekilinin birlikte iş görmelerine çalışılacak

2) Müslümanların zararına kanunlar çıkmasına karşı durulacak.

3) Müslümanlar için zaruri ve matlup işler, kanunlar Duma vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılacak .

4) Yeri geldiğinde, fırsat çıktığında umumî meselelerde, daha çok Müslümanlarla ilgili meselelerde Duma kürsüsünden konuşmalar yapılacaktır» [8, s.2-3].

Müslüman Fraksiyonunun hedeflenen çalışma tarzını bu şekilde ortaya koyduktan sonra II. Duma'da yapılan işleri bu başlıkla devam eden yazı dizisiyle ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur [9, s.2; 10, s.2-3; 11, s.2]. Maksudi, bu tavrını III. Duma üyeliği sırasında da devam ettirmiştir.

Sonuç. Sadri Maksudi, toplumsal konularla yakından ilgilenmiş ceditçilik prensiplerini benimseyen bir genç olarak edebi, pedagojik ve siyasi çalışmalarında bu yönünü açık biçimde ortaya koymuştur. Milli Roman «Maişet» ile bir devreyi temsil etmektedir. Bu devre Tatar halkına modern dünyanın gereklerini, kendi toplumlarındaki eksik yönleri, yanlış giden hususları göstermeye dönük sosyal konulu ve didaktik edebi eserlerin verildiği bir devredir. Sadri Maksudi bu içerikte bir eser vererek mevcut literatürün genişlemesine katkı vermiştir. «İlm-i Arz» (Jeoloji) kitabıyla ceditçi okullardaki yeni eğitim anlayış ve içeriğindeki değişim ve gelişime dair önemli bir örnek ortaya koymuştur. Bu çalışmasında Tatar dilinde terminoloji geliştirme konusunda ihtiyaç olduğunu da göstermiştir. Kazan vilayeti milletvekili olarak Duma'ya seçildikten sonra Tatar halkı için yeni bir tecrübe olan siyasi partiler ve parlamento faaliyetlerini bir öğretmen hassasiyeti ile tanıtmış, açıklamış ve kamuoyu desteğini mümkün olduğu kadar üst seviyede ve canlı tutmaya

çalışmıştır. Bütün bu yönleri ile hayatının bu dönemlerinde her aşamada ceditçi prensiplere bağlı kalarak faaliyet göstermiştir.

KAYNAKLAR

1. *Абдуллин Я.Г.* Ижат һәм көрәш баскычлары // Садри Максуди. Казан, 1996. Б.18–28.
2. *Ayda A. Sadri Maksudi Arsal.* Ankara, 1991. 290 s.
3. *Максуди С.* Англиягә сәяхәт. Казан, 1914.
4. *Максуди С.* Думадан хат // Йолдыз. 1907. 1 май.
5. *Максуди С.* İlm-i tabakatü'l-arz (Ильм-и Табакатуль-арз. Перевод главы книги с турецкого языка на татарский язык). Казан, 1895.
6. *Максуди С.* Мәгыйшәт. Казан, 1900.
7. Казанская татарская учительская школа 1876–1917 гг.: сборник документов и материалов / отв. сост. Л.В. Горохова; сост. Н.С. Горицкая, Н.А. Шарангина; под общ. ред. Д.И. Ибрагимова; отв. ред. Д.Р. Шарафутдинов. Казань: Гасыр, 2005. 236 с.
8. Садри әфәнде Максудиның Казан губерниясы мөселман сайлаучыларына хисапнамәсе // Йолдыз. 1907. 15 июль.
9. Садри әфәнде Максудиның Казан губерниясы мөселман сайлаучыларына хисапнамәсе // Йолдыз. 1907. 18 июль.
10. Садри әфәнде Максудиның Казан губерниясы мөселман сайлаучыларына хисапнамәсе // Йолдыз. 1907. 20 июль.
11. Садри әфәнде Максудиның Казан губерниясы мөселман сайлаучыларына хисапнамәсе // Йолдыз. 1907. 25 июль.
12. Татар теленең аңлатмалы сүзлеге: өч томда. Т.1. А-Й / редкол.: Р.А. Зиләева, Г.Г. Абдрахманова. Казан: Татар. кит. нәшр., 1977. 475 б.
13. *Усманова Д.М.* Депутаты от Казанской губернии в Государственной думе России. 1906–1917. Казань: Татар. кн. изд-во, 2006. 494 с.
14. *Хәсәнов М.Х.* Садри Максуди – татар һәм төрек Яңарышының эшлеклесе // Садри Максуди: тарих һәм хәзерге заман. Казан: «Мастер Лайн» нәшрияты, 1999. Б.5–14.

Yazar hakkında:

Alper Alp – Ph.D., Doç.Dr., Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Ankara, Türkiye); ORCID: 0009-0008-8109-0576; e-mail: alper.alp@hbv.edu.tr

Принципы джадидизма в исследованиях Садри Максуди

Альпер Альп*Университет Анкары Хаджи Байрам Вели
Анкара, Турция*

Садри Максуди сформировался как личность в джадидской среде, когда уже начались перемены в образовательном процессе у тюрко-мусульман Российской империи. Во время быстрых темпов развития джадидского движения он начал выделяться как социальный лидер. После получения начального образования, юный Садри вместе со своим старшим братом Хади Максуди провел около года с Исмаилом Гаспринским в Крыму и учился в местном медресе. Вернувшись в Казань, он окончил Татарскую учительскую школу и после уехал на учебу во Францию. Вернулся он в Россию уже молодым интеллектуалом, у которого были знания и опыт, необходимые для развития системы образования. Вскоре Максуди занялся политической деятельностью и на два срока был избран депутатом Государственной думы Российской империи. В нашей статье представлены ранние годы деятельности Садри Максуди, когда он только начал заниматься социальными вопросами и старался внести свой вклад в развитие национального образования в соответствии с принципами джадидизма. Эти оценки легли в основу его произведения «Мәғыйшәт» («Магыйшат») и красной нитью проходили в книге «Англиягә сәяхәт» («Путешествие по Англии»). Данные идеи были представлены в некоторых его статьях в газете «Йолдыз», где он также знакомил татаро-мусульманскую общественность со своими политическими взглядами, идеями, которые содержали пути решения политических проблем и общественных вопросов.

Ключевые слова: джадидизм, мусульмане России, Мусульманская фракция, роман «Магыйшат»

Для цитирования: Alp A. Sadri Maksudi'nin çalışmalarında ceditçi prensipler // Из истории и культуры народов Среднего Поволжья. 2024. Т.14, №2. С.75–85. <https://doi.org/10.22378/2410-0765.2024-14-2.75-85>

Информация об авторе:

Альпер Альп – Ph.D., доцент отделения истории факультета литературы, Университет Анкары Хаджи Байрам Вели (Анкара, Турция); ORCID: 0009-0008-8109-0576; e-mail: alper.alp@hbv.edu.tr

*Поступила 22.03.2024**Принята к публикации 30.04.2024*

Jadidism Principles in the studies of Sadri Maksudi

Alper Alp

*Ankara Hacı Bayram Veli University
Ankara, Turkey*

Sadri Maksudi was formed as a personality in the Jadid environment, when changes in the educational process of the Turkic-Muslims of the Russian Empire had already begun. During the rapid development of the Jadid movement, he began to stand out as a social leader. During the rapid development of the Jadid movement, he began to stand out as a social leader. After receiving his primary education, young Sadri, together with his older brother Hadi Maksudi, spent about a year with Ismail Gasprinsky in Crimea and studied at a local madrasah. Returning to Kazan, he graduated from the Tatar teachers' school and then went to study in France. He returned to Russia as a young intellectual who had the knowledge and experience necessary to develop the education system. Soon Maksudi became involved in political activities and was elected to the State Duma of the Russian Empire for two terms. Our article presents the early years of Sadri Maqsudi's activity, when he just began to engage in social issues and tried to contribute to the development of national education in accordance with the principles of Jadidism. These assessments formed the basis of his work "Magyishat" and were a common thread in the book "Travel to England". These ideas were presented in some of his articles in the "Yoldyz" newspaper, where he also introduced the Tatar-Muslim public to his political views, ideas that contained ways to solve political problems and social issues.

Keywords: jadidism, russian muslims, Muslim Fraction, novel "Magyishat"

For citation: Alp A. Jadidism Principles in the studies of Sadri Maksudi. *From History and Culture of Peoples of the Middle Volga Region*. 2024, vol.14, no.2, pp. 75–85. <https://doi.org/10.22378/2410-0765.2024-14-2.75-85> (In Turkish)

REFERENCES

1. Abdullin Ya.G. Creativity and stages of struggle. *Sadri Maksudi*. Kazan, 1996. Pp.18–28. (In Tatar)
2. Ayda A. *Sadri Maksudi Arsal*. Ankara, 1991. 290 p. (In Turkish)
3. Maksudi S. *Travel to England*. Kazan, 1914. (In Tatar)
4. Maksudi S. Letter from the Duma. *Yoldyz*. 1907, May 1. (In Tatar)
5. Maksudi S. *Il'm-i Tabakatul'-arz* (Translation of a book chapter from Turkish into Tatar). Kazan, 1895. (In Tatar)
6. Maksudi S. *Magyishat*. Kazan, 1900. (In Tatar)
7. *Kazan Tatar teacher's school 1876–1917: collection of documents and materials*. Ed. by D.I. Ibragimov, D.R. Sharafutdinov; Compiled by L.V. Gorokhova, N.S. Goritskaya, N.A. Sharangina. Kazan: Gasyr, 2005. 236 p. (In Russian)
8. Sadri Maksudi's report to Muslim voters in the Kazan province. *Yoldyz*. 1907, June 15. (In Tatar)
9. Sadri Maksudi's report to Muslim voters in the Kazan province. *Yoldyz*. 1907, June 18. (In Tatar)

10. Sadri Maksudi's report to Muslim voters in the Kazan province. *Yoldyz*. 1907, June 20. (In Tatar)
11. Sadri Maksudi's report to Muslim voters in the Kazan province. *Yoldyz*. 1907, June 25. (In Tatar)
12. *Explanatory dictionary of the Tatar language: in three volumes*. Ed. by R.A. Zilyaeva, G.G. Abdrakhmanova. Vol.1. Kazan: Tatar book Publ., 1977. 475 p. (In Tatar)
13. Usmanova D.M. *Deputies from the Kazan province in the State Duma of Russia. 1906–1917*. Kazan: Tatar book Publ., 2006. 494 p. (In Russian)
14. Khasanov M.Kh. Sadri Maksudi – figure of the Tatar and Turkish Renaissance. *Sadri Maksudi: heritage and modernity*. Kazan: Master Layn Publ., 1999. Pp.5–14. (In Tatar)

About the author:

Alper Alp – Ph.D., Associate Professor of the Department of History of the Faculty of Literature, Ankara Hacı Bayram Veli University (Ankara, Turkey); ORCID: 0009-0008-8109-0576; e-mail: alper.alp@hbv.edu.tr

Received March 22, 2024

Accepted for publication April 30, 2024